

OBSAH

	Úvod	3
	OBEČNÁ ČÁST	5
1.1	Postavení didaktiky geologických věd v systému věd	5
1.2	Význam geologických věd pro komunistickou výchovu	8
1.3	Geologie jako učební předmět ve vývoji našeho školství	9
1.3.1	Počátky vyučování geologickým vědám v 18. století a v první polo- vině 19. století	9
1.3.2	Vyučování geologickým vědám ve druhé polovině 19. století a na začátku 20. století	10
1.3.3	Vyučování geologickým vědám v první polovině 20. století a po druhé světové válce	11
1.3.4	Vyučování geologickým vědám v druhé polovině 20. století	14
1.3.4.1	Pojetí učebního předmětu geologie	14
1.3.4.2	Cíl a obsah vyučování geologii	15
1.3.4.3	Učební plány	17
1.3.4.4	Učební osnovy	17
1.3.4.5	Geologické učivo v učebních plánech a osnovách nového projektu výchovně vzdělávací soustavy	18
1.3.4.6	Vyučování geologii na středních odborných školách a na středních odborných učilištích	19
1.4	Perspektivy dalšího vývoje vyučování geologii	20
1.4.1	Obecné otázky modernizace vyučování	21
1.4.2	Modernizace vyučování geologii	22
1.4.2.1	Modernizace obsahu a struktury učebního předmětu	22
1.4.2.2	Modernizace vyučovacích prostředků	25
1.5	Metody a organizační formy výuky	25
1.5.1	Vyučovací metody	26
1.5.1.1	Slovní metody	26
1.5.1.2	Názorné metody	27
1.5.1.3	Metoda problémová — problémové vyučování	28
1.5.1.4	Metody praktické	29
1.5.1.5	Vyučování podle programovaných textů	29
1.5.1.6	Práce s učebnicí a s literaturou	30
1.5.1.7	Metody opakování a procvičování učiva	31
1.5.1.8	Metody zkoušení a hodnocení vědomostí	32
1.5.2	Organizační formy vyučování	35
1.5.2.1	Vyučovací hodina základního typu	35
1.5.2.2	Laboratorní práce	36
1.5.2.3	Vycházka, exkurze a terénní cvičení	36

1.5.2.4	Přírodovědný seminář z geologických věd	37
1.5.3	Zájmová činnost žáků	37
1.5.3.1	Zájmové kroužky	38
1.5.3.2	Soutěže s geologickou tematikou	40
	Biologická olympiáda a soutěž samostatných prací	
	Natura semper viva	40
1.6	Učební pomůcky a technické prostředky	42
1.6.1	Pomůcky k výuce ve třídě, v laboratoři a v terénu	43
	Přírodniny	43
	Modely	44
	Vybavení pro pokusy	45
	Obraz	46
	Diapozitivy	47
	Film	47
	Vybavení pro exkurze a práce v terénu	48
	Pomocné texty a mapy	48
1.6.2	Pomůcky k samostatnému studiu žáků	48
1.6.3	Pomůcky a potřeby pro odborně metodickou práci učitele a jeho další vzdělávání	50
1.6.4	Požadavky na vybavení učebny a kabinetu	50
1.7	Plánování a příprava učitele na vyučování	50
1.7.1	Příprava celoročního tematického plánu	51
1.7.2	Příprava na vyučovací hodinu na základní škole	52
	SPECIÁLNÍ ČÁST	55
2	Postavení Země ve vesmíru, stavba zemského tělesa, planetologie	55
	Úvod	55
2.1	Postavení Země ve vesmíru, vznik sluneční soustavy a Země	55
2.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	55
2.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	55
2.1.3	Struktura tématu	56
2.1.4	Metodický postup	56
2.1.5	Učební pomůcky	59
2.2	Stavba zemského tělesa	59
2.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	59
2.2.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	59
2.2.3	Metodické poznámky	60
2.2.4	Učební pomůcky	66
2.3	Planetologie (srovnávací geologie planet)	66
2.3.1	Výchovně vzdělávací cíl	66
2.3.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	66
2.3.3	Struktura planetologie	67
2.3.4	Metodický postup	67
2.3.5	Učební pomůcky	70
3	Mineralogie	71
	Úvod	71
	Úvodní metodické poznámky	71
3.1.	Mineralogie obecná	72
3.1.1	Krystalografie strukturní, morfologická, fyzikální a chemická	72

3.1.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	72
3.1.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	73
	Postavení tématu v učivu	73
	Vztahy mezi krystalografií a soustavnou mineralogií	74
	Návaznost učiva krystalografie na základní a střední škole	75
	Mezipředmětové vztahy	75
3.1.1.3	Metodické poznámky k jednotlivým kapitolám obecné mineralogie	76
	K pojmům nerost krystalovaný a beztvary	76
	K vnitřní stavbě krystalů	77
	K učivu morfologické krystalografie	77
	K polymorfii a izomorfii	79
	K učivu o fyzikálních a chemických vlastnostech nerostů	80
	K metodám výzkumu nerostů	84
3.1.2	Mineralogie genetická — vznik a přeměny nerostů	84
3.1.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	84
3.1.2.2	Postavení tématu v učivu	84
3.1.2.3	Pojetí a obsah tématu	85
3.1.2.4	Metodické poznámky k obsahu učiva	86
	Vznik nerostů z magmatu	86
	K procesům vzniku nerostů a hornin působením vnějších činitelů	88
	Vznik nerostů kontaktní a regionální přeměnou	90
	K syntéze některých nerostů	90
3.1.2.5	Metodické poznámky k tématu Vznik a přeměny nerostů a hornin	91
3.2	Mineralogie soustavná	92
3.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	92
3.2.2	Postavení tématu v učivu geologie	93
3.2.3	Mezipředmětové vztahy	94
	Vztahy tématu k chemii	94
	Vztahy tématu k zeměpisu a dějepisu	95
3.2.4	Metodické poznámky k soustavné mineralogii	95
	Poznámky obecného významu	95
	Poznámky k vyučování na základní škole	95
	Poznámky k vyučování na střední škole	96
3.2.5	Laboratorní práce a praktická cvičení ze soustavné mineralogie	96
3.2.6	Ukázka vyučovacího postupu v hodině geologie na střední škole	98
4	Petrografie	101
	Úvod	101
4.1	Petrografie obecná	101
4.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	101
4.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	101
4.1.3	Metodické poznámky	102
4.1.3.1	Pojem hornina	102
4.1.3.2	Textura a struktura horniny	103
4.1.3.3	Původ horniny	106
4.1.3.4	Nerostné složení horniny	112
4.2	Petrografie soustavná	112

	Úvod	112
4.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	112
	Metodické poznámky	113
4.2.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	113
4.2.3	Poznámky k výběru učiva	113
	Poznámky k vyučovacím metodám	114
5	Geologie obecná (strukturní, dynamická), geologie historická a paleontologie, geologie regionální	117
5.1	Geologie strukturní	117
5.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	117
5.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	117
5.1.3	Vyučovací prostředky	118
5.1.4	Metodické poznámky k dílčím tématům	118
5.1.4.1	Primární geologické struktury	119
	Primární struktury magmatitů	119
	Primární struktury sedimentů	120
5.1.4.2	Druhotné (sekundární) struktury	121
	Netektonické struktury	121
	Tektonické struktury	122
	Struktury spojité (konjunktivní)	122
	Struktury nespojité (disjunktivní)	123
5.2	Geologie dynamická — činnost vnitřních a vnějších činitelů	128
5.2.1	Činnost vnitřních činitelů (endogenní dynamika)	128
5.2.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	128
5.2.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	128
5.2.1.3	Metodické poznámky obecného významu	129
5.2.1.4	Metodické poznámky k dílčím tématům	129
	Úvod do dynamické geologie	129
	K pohybům zemské kůry	130
	K magmatické činnosti	134
	K zemětřesení	136
	K metamorfismu	137
	Závěr tematického celku	139
5.2.1.5	Učební pomůcky	139
	Přírodniny	139
	Zprostředkující pomůcky	139
5.2.2	Činnost vnějších činitelů (exogenní dynamika)	139
5.2.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	139
5.2.2.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	140
5.2.2.3	Metodické poznámky obecného významu	140
5.2.2.4	Metodické poznámky k dílčím tématům	141
	K exogenním faktorům a jejich působení — úvod	141
	K působení gravitace na zemský povrch	142
	Ke geologické činnosti proudící vody	143
	K učivu o podzemní vodě a pramenech	146
	Ke krasovým jevům	148
	Ke geologické činnosti moře	148
	Ke geologické činnosti ledovců	149
	Ke geologické činnosti větru	151
	Ke geologické činnosti organismů a člověka	151
	K tvarům zemského povrchu a jejich vývoji	152

5.2.2.5	Učební pomůcky	153
5.3	Geologie historická a paleontologie	154
5.3.1	Výchovně vzdělávací cíl	154
5.3.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	154
5.3.3	Vyučovací prostředky	154
5.3.4	Metodické poznámky	155
5.3.4.1	Metodické poznámky k základním pojmům	155
	Pojem času v geologii a v paleontologii	155
	Vzájemné uložení a stáří vrstev	156
	Prostorové a časové jednotky	162
	Geologické doby a útvary	163
5.3.4.2	Metodické poznámky k jednotlivým geologickým obdobím	165
	Období kosmogonické a předgeologické	165
	Období geologické	165
	Prekambrium	166
	Prvohory	166
	Druhohory	167
	Třetihory	168
	Čtvrtohory	169
5.3.4.3	Metodické poznámky k učivu obecné paleontologie	170
	Úvodní poznámky	170
	Vznik života na Zemi	171
	Vývoj organismů	172
	Fylogenetické souvislosti fosilních a recentních organismů	172
	Vznik a výskyt zkamenělin, fosilizace	174
	Závěr, obecné principy vývoje	174
5.4.	Regionální geologie ČSSR	174
5.4.1	Výchovně vzdělávací cíl	174
5.4.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	175
5.4.3	Vyučovací prostředky	175
5.4.4	Metodické poznámky k vyučování na základní škole	176
5.4.5	Metodické poznámky k tématům regionální geologie na střední škole	176
5.4.5.1	Geologický vývoj území ČSSR v rámci vývoje Země	176
5.4.5.2	Vývoj Českého masívu	177
	Stavba Českého masívu	177
	Vývoj v prahorách a starohorách	179
	Vývoj v starších prvohorách	180
	Vývoj v mladších prvohorách	180
	Vývoj v druhohorách	182
	Vývoj v třetihorách	182
	Vývoj ve čtvrtohorách	184
5.4.5.3	Geologický vývoj karpatské soustavy v Československu	184
	Vývoj Slovenského rudohoří	186
	Vývoj pásma jaderných pohoří	187
	Vývoj bradlového pásma	190
	Vývoj flyšového pásma	191
	Vývoj čelní předhlubně	192
	Vývoj potektonických pánví a neovulkanických pohoří	193
	Vývoj čtvrtohorních pokryvných útvarů	194
5.5	Geologické exkurze a cvičení v přírodě	194
5.5.1	Výchovně vzdělávací význam	194

5.5.2	Příprava exkurzí	195
5.5.3	Obsahová náplň exkurzí	196
5.5.4	Exkurze do vápencového lomu (lom u Koledníka nedaleko Berouna)	198
6	Užitá geologie	201
6.1	Geologie ložisek nerostných surovin	201
6.1.1	Výchovně vzdělávací cíl	201
6.1.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	201
6.1.3	Vyučovací prostředky	202
6.1.4	Metodické poznámky k jednotlivým částem tématu	202
	K vyučovacím metodám	203
	K motivaci učiva	203
	K metodickému postupu na všeobecně vzdělávacích školách	203
	K výuce na odborných školách	206
	K exkurzím	208
6.2	Geologie stavební	208
6.2.1	Výchovně vzdělávací cíl	208
6.2.2	Postavení tématu v učivu	209
6.2.3	Metodické poznámky	209
6.3	Hydrogeologie	210
6.3.1	Výchovně vzdělávací cíl	210
6.3.2	Postavení tématu v učivu, mezipředmětové vztahy	210
6.3.3	Vyučovací prostředky	210
6.3.4	Metodické poznámky	211
7	Pedologie	213
7.1	Výchovně vzdělávací cíl	213
7.2	Postavení v učivu, mezipředmětové vztahy	213
7.3	Učební pomůcky	213
7.4	Metodické poznámky obecného významu	214
7.5	Metodické poznámky k jednotlivým částem učiva	215
	Ke vzniku půdy	215
	Ke genetickému třídění půd	216
	K pedologickým cvičením v terénu	217
	K povrchovému průzkumu půdy	218
	K studiu půdního profilu	219
7.6	Náměty pro zájmovou činnost	221
8	Ochrana životního prostředí ve výuce geologii	222
8.1	Pojetí ochrany přírody, krajiny a životního prostředí	222
8.2	Příklady zásahů člověka do přírody	223
8.3	Výchova k ochraně životního prostředí	226
8.4	Přehled zákonů a právních předpisů, které se dotýkají ochrany životního prostředí i z hlediska geologického	228
8.4.1	Poznámky k nejdůležitějším zákonům a právním předpisům zajišťujícím ochranu životního prostředí	229
	Literatura	230
	Doplňek literatury	242
	Rejstřík	243